

אור שמח

הלכות נזקי ממון פרק יב הלכה י

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "משך חכמה" על התורה

עם ביאור אור הבינה - מאת יצחק בירך דסקל

גליון מס' מב - תשפ"ו טל: 052-7611435 מייל: y.b.daskal@gmail.com כל הזכויות שמורות ©

הלכה י

[י] אחד החופר בור כו', ולמה נאמר בור עד שיהיה בו כדי להמית, וכמה כדי להמית עומק עשרה טפחים, אבל אם היה פחות מעשרה ונפל לתוכו שור כו' ומת פטור:

בפרק¹ הפרה (ב"ק דף נ"א ע"א) אמר לרב נחמן דמכריסא דתורה לארעא כמה הוי, ארבעה, ובבור עמוק ששה טפחים אשתכח דכי קא מיחבט, מעשרה הוא דקא מיחבט, ולכן גבי דין דנפילה דבעי עשרה, בעי בהא בדיקה ושהיה מעל"ע, יעו"ש, פריך ממתניתין דנזקין, ומשני דאיגנדר לבור, הרי בלא איגנדר לבור, רק נפל בקומה זקופה, חייב בבור ששה טפחים כי מת. ורבינו סתם דעל

¹ פירוש: בהמה שנפלה מן הגג, יש חשש לריסוק אברים, והוא מי"ח טרפות, ואינה כשרה אלא אם שהתה מעת לעת ולא מתה, או שהלכה על רגליה. ואמר רב נחמן (בבא קמא נ, א), על בהמה שנפלה לאמה, שהיא גבוהה ששה טפחים, ושחטוה לפני מעת לעת, וכשלא הלכה על רגליה, דהיא טרפה. ומקשה הש"ס, והא תנן (שם) דבבור פחות מעשרה טפחים אינו חייב על מיתת הבהמה, דאינו ממתית אלא בעשרה טפחים, אם כן לא נעשית טרפה, ומתריך הש"ס (שם, נא, א) דסובר רב נחמן שכיון שמכרס הבהמה לארץ יש ארבעה טפחים והאמה גבוהה ששה טפחים, אם כן נפלה מעשרה טפחים גובה, והא דתנן דבפחות מעשרה אינו חייב על מיתתה, איירי "דאיגנדר לבור", היינו שהיה שוכב והתגלגל ונפל (רש"י). לפי זה, שור שנפל כשעומד לבור ששה טפחים, חייב על מיתתו ומדוע הרמב"ם סתם בזה.

[וכתב הרשב"א, דתירין הש"ס דמתני איירי בהתגלגל ונפל, דוקא אליבא דשמואל, דסובר שגם בחבטה חייב, אבל לרב לא קשיא מידי, דבור שחייבה תורה הוא רק להבלא ובפחות מעשרה אין הבל, ורב נחמן איירי לענין טרפות, דרב מודה שבחבטה של עשרה מת, אלא שלא חייבה תורה בבור, דקרקע עולם היא, ונראה לש"ס לאוקמי כשמואל דהלכה כותיה בדינא. ודע, דלכאורה קשה מאוד, מה קשיית רבינו על הרמב"ם, והרי הרשב"א והרא"ש (מובא בשיטה מקובצת) כתבו, דדוחק לומר שמתני איירי דוקא בהתגלגל, וכתבו דבאמת אפילו לשמואל - דחייב על חבטה - פוטר בבור פחות מעשרה אפילו שנפל בעמידה, דלא חייבה תורה אלא בור שבכל צורה שיפול ימות בה, ולכן לא חייבה תורה אפילו על חבטה אלא כשנפל לבור של עשרה, והיא שיטת הרמב"ם ללא כל דוחק. אבל באמת רבינו קיצר

מיתה פטור בבור פחות מעשרה, אף על גב דליכא מאן דחולק על רב נחמן.

והנראה², דנחזי, דאף באיגנדר ומת בבור ששה טפחים, יתחייב, משום תחלתו בפשיעה וסופו באונס, דפושע הוא אם יפול בקומה זקופה, וצ"ל דרב נחמן סובר כמ"ד תחלתו בפשיעה וסופו באונס פטור, אבל לדידן דחייב, ליתא לדרב נחמן, וכן כתב היש"ש (ב"ק פ"ה סוס"י כ"ה).

אולם³ למה שהעלה בעל המאור (שם כ"ב ע"ב בדפי הרי"ף), בהא דלא אמרינן בהך דאינו יכול לעמוד בפני גמלים והלכו עליו

דבריו, וסמך על מה שכתב הים של שלמה (פרק ה, כה), דעיקר הקושיא היא ממה שהרמב"ם בהלכות שחיטה (פרק ט הלכה ח) לא מחלק בזה, ולא כתב שאם נפל בעמידה לבור ששה הוי טריפה, מוכח שסובר הרמב"ם דליתא לדרב נחמן, וזה כונת רבינו לבאר מדוע דחה הרמב"ם את רב נחמן מההלכה והא לית מאן דפליג עליה].

² פירוש: דלדידן על כורחך צריך שהבור עצמו יהיה עשרה טפחים, ולא מצרפין לבור את גובה השור, דאם מצרפין, מדוע תנן דבור פחות מעשרה פטור, והא יש לחייב משום תחלתו בפשיעה - אם יפול בעמידה - וסופו באונס שנפל על גבו, אלא שמע מינא דהבור גופיה צריך להיות עשרה טפחים. ובזה מיושב שיטת הרמב"ם, שסתם בזה, שלעולם חייב רק בבור עשרה, דמצאנו חולק על רב נחמן, דהוא כמאן דאמר תחלתו בפשיעה וסופו באונס חייב.

[אבל יש להקשות לכאורה, כיון דבור פחות מעשרה אינו ממית, על כורחך לא מת מחמת הבור, ומה שייד לכאן דין תחילתו בפשיעה, והא מוכח שלא מת מחמת הבור. ואינו דומה לסוגיא להלן (נב, ב) בכסה כראוי לשורים ולא לגמלים והתליע כו', דהתם הנידון הוא האם יש לחייבו על פשיעתו, ובזה יש לדון אם סופו באונס יש לחייבו מכל מקום על שתחילתו היתה בפשיעה, אבל הכא מוכח שלא מת מחמת הבור שבור בפחות מעשרה אינו ממית, אבל הביאור בזה, דעכשיו סובר האור שמח, שכשיש תחילתו בפשיעה וסופו באונס הוא חייב על האונס אפילו בודאי אינו מחמתו שכיון פשע חל עליו חיוב מתחילה עבור הפשיעה על כל אונס שיבוא. ולהלן באמת חזר בו האור שמח, ותירץ כפי שכתבנו כאן]

³ פירוש: דאיתא בש"ס (בבא קמא נב, ב), דאם כיסה בור בכיסוי הראוי

אור שמח

הלכות נזקי ממון פרק יב הלכה י

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "משך חכמה" על התורה

עם ביאור אור הבינה - מאת יצחק בירך דסקל

גליון מס' מב - תשפ"ו טל: 052-7611435 מייל: y.b.daskal@gmail.com כל הזכויות שמורות ©

נ' ע"ב), ובנפל אחורי הבור גם לשמואל פטור (שם נ"ג ע"א), ועיין
מלחמות בפרק הפרה (שם כ"ג ע"ב בדפי הרי"ף) ותוספות בריש
המניח (שם כ"ח ע"ב ד"ה ונשוף) באורך.

ולפ"ז⁵ א"ש, דכאן גבי אבן מתחייב משום דהוי תחלתו בפשיעה
וסופו באונס, דגבי בור דתחלתו בפשיעה אם יפול על פניו בבור,
וסופו באונס שנפל לאחריו, דלא עייל ביה הבלא, רק קרקע עולם
חבטתו פטור, אבל בכאן, אם יוזק באבן ודאי יתחייב, ותחלתו
פשיעה שמא יוזק באבן, וסופו באונס, דבור של פלוני הזיקתו,
חייב, דאבנו דיליה דלא אפקרינהו, משורו למדנו, וכרב (שם).

הוא של החופר בור, ובעל האבן לא הזיקו ממש אלא גרם לו ליפול בתוך
בור של אחר, והוא ממש כחופר בור שגרם לו ליפול ולהנזק מקרקע עולם,
וכשם שאם ניזק מקרקע עולם פטור, הוא הדין דיש לפטור את בעל האבן.
ועוד הקשו הראשונים, לשמואל דסובר שגם על קרקע עולם חייב דהוא
נעשה בעלים על קרקע עולם, ושליו היא לענין נזקי בור, מכל מקום אמר
שמואל (שם) שאם נתקל השור בבור, ונפל לאחורי הבור ונחבט מקרקע
עולם ממש, שהיא מחוץ לבור פטור, וגם כאן קשה מאוד, הא נפילת השור
היא על ידי הבור שחפר, והוא כאבן שהניח על פי הבור, וכשם שבאבן חייב
על הנזק שנעשה בבור של אחר כי האבן גרמה לו ליפול, יש לחייב את בעל
הבור על הנזק שנעשה מקרקע עולם, כיון שעל ידי בורו נפל לאחורי הבור.
⁵ פירוש: אבל לפי דברי בעל המאור דבור בלבד תחילתו בפשיעה
וסופו באונס פטור, אבל בשאר ממון המזיק תחילתו בפשיעה וסופו באונס
חייב, אתי שפיר, דתקלה של אבן שלא הפקירו משורו למדנו (בבא קמא
כח, ב), וחייב בעל האבן מגדר שור ולא מגדר בור, לפיכך חייב בעל האבן,
דתחילתו בפשיעה לענין אם ינזק השור מהאבן גופה, וסופו באונס שנפל
לבור, לכן חייב בעל האבן על האבן שהניח מדין תחילתו בפשיעה וסופו
באונס דחייב בשור, [א.ה. וגם כאן הוא רק לפי מה דסובר רבינו, שחייב על
ממון המזיק הוא מתחילתו במעשה הפשיעה, אפילו שלבסוף ניזק בבור,
כיון שפשע בשור, חייב כמעשה שור ולא כדין בור], אבל לרב, בשור שנפל
לבור וניזק מקרקע עולם אין לחייבו על תחילתו בפשיעה שחפר בור וניזק
שם השור בהבל, דבבור תחילתו בפשיעה וסופו באונס פטור, וכיון שלבסוף
נעשה אונס דניזק מחבטה פטור, ולכן גם לשמואל, אם נחבט אחורי הבור
פטור דקרקע עולם הזיקתו, ואינו חייב על מעשה בורו בפשיעה, דבור
תחילתו בפשיעה וסופו באונס פטור.

שוורים, והתליע מתוכו דפטור (ב"ק נ"ב ע"ב), דהוי תחלתו
בפשיעה, משום דגבי בור שהקילה בו תורה גבי כלים הקילה בו
ג"כ דלא חייב משום תחלתו בפשיעה וסופו באונס, א"כ א"ש
דלא חייב כאן בבור ששה על מיתת שור משום תחלתו בפשיעה
כי נפל בקומה זקופה, דהשתא נפל ומת כי איגדר, והוי אונס,
ונכון.

ולדברי⁴ בעל המאור א"ש מה שתמהו קדמאי, דמ"ש כי נתקל
באבן שהניח עפ"י הבור ונפל לבור חייב בעל האבן (ב"ק נ"ג
ע"א), ומ"ש כי מת מחמת חבטו אמרינן קרקע עולם הזיקתו (שם

לשורים ואינו ראוי לגמלים ושכחי גמלים, והתליע מתוכו, ונפלו שם
שוורים, פטור, דאונס הוא שהתליע מתוכו. והקשה בעל המאור, והא
תחילתו פשיעה לענין שאם יפול גמלים, וסופו באונס שהתליע מתוכו,
ונחייבו משום תחילתו בפשיעה וסופו באונס, ותיירץ, דבבור הכל מודים
שתחילתו בפשיעה וסופו באונס פטור, דבור קל הוא שהקילה עליו תורה
לענין כלים. ולפי בעל המאור, דברי רב נחמן שרירין וקיימים להלכה דאם
נפל כשהוא עומד חייב אפילו בבור ששה, והרמב"ם בהכרח אינו סובר כן.
[אם כן באנו לכאורה למחלוקת הרמב"ם ובעל המאור בתרתי: א. האם
בבור אמרינן תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב. ב. אם נפל בעמידה לבור
ששה, האם חייב. אבל רבינו בסוף דבריו מיישב שיטת הרמב"ם שאינו
חולק על המאור].

⁴ פירוש: בבבא קמא (נג, א) אמר רבא, דאם הניח אבן על פי הבור, ונתקל
שור באבן ונפל לבור חייב בעל האבן, [ופירש רש"י דאינו פטור מחמת
גרמא, כיון דאבן גופה דין בור יש לה, והרי בעל האבן שהוא בעל הבור
עשה את כל הנזק שעל ידי זה נפל לבור ומת]. והקשו הראשונים, והא לפי
רב (שם, נ, ב), שור שנפל לבור וניזק מחמת חבטה פטור, שאף על פי שבעל
הבור גרם לו את הנפילה לבור ולהנזק, מכל מקום הנזק גופיה נעשה על ידי
חבטה בקרקע, וכיון שהקרקע אינו של החופר בור, שהיא קרקע עולם, אלא
שהחופר הוציא מהבור את הקרקע העליונה ונפל לקרקע התחתונה שהיא
קרקע עולם.

והשתא קשה טובא, דמכאן מוכח, שאף על פי שחופר הבור עשה את כל
התקלה, והוא בור ממש, מכל מקום, כיון שהנזק גופיה נעשה על ידי קרקע
עולם, פטור החופר בור, אם כן מדוע בעל האבן חייב, והרי הנזק גופיה
נעשה בבור שחפרו אחר, ואפילו אם ניזק בהבל הבור, מכל מקום ההבל

אור שמח

הלכות נזקי ממון פרק יב הלכה י

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "משך חכמה" על התורה

עם ביאור אור הבינה - מאת יצחק בירך דסקל

גליון מס' מב - תשפ"ו טל: 052-7611435 מייל: y.b.daskal@gmail.com כל הזכויות שמורות ©

בפשעיה לגבי גדיא בזקירא וכלבא בסריכא, ויתחייב נזק שלם
אף אם אפוכי מיפך דלאו אורחיה, משום דלא עדיף הפושע גמור
לענין קרן דאינו חייב רק חצי נזק, וגדר דתחלתו בפשיעה וסופו
באונס, הוא לחייבו כאילו היה פושע גם על דבר זה, ואז היה חייב
בלא ההבטה אל הדבר שהיה לה פושע, שלא נתהווה כן, כמו על
רגל, רק מה שסופו ע"י שינוי הוי כאילו פושע לזה, והוי דינו חצי
נזק, עכ"ד בביאור קצת.

ותו⁸ נחזי, דבנתקל בבור ונפל בקרקע הבור, דנאמר דיתחייב
כאילו נפל על פניו בבור, דאז הוי מעייל ביה הבלא, הא השתא
לאו מהבלא מית, רק מחבטה דקרקע עולם, דאיהו נפל לאחורי

לאחורי הבור, פטור, כיון שהתקלה נעשתה שלא על ידי בעל הממון בלבד,
אלא בשותפות של הכורה, וכל זה הוא דוחק [א.ה. נראה, דמה שכתב וצ"ל,
כונתו "וצריך לדחוק"].

⁷ [כאן מבאר רבינו את היסוד שכתבנו עליו לעיל]. פירוש: התוס' מבארים,
שכאשר אנו באים לחייב על האונס בגלל שהיה תחילתו בפשיעה, אין
לחייב יותר מאשר היה פשיעה במעשה האונס, אבל אינו חייב כאילו נעשה
הנזק כאשר פשע. לפיכך, אם פשע בשמירת כלב וגדי, ועשו שינוי באונס,
והזיקו בשינוי, הנה פשיעתו היתה שהיו יכולים להזיק כדרכם, ואם היו
מזיקים כדרכם היה חייב נזק שלם כדין רגל, אבל עכשיו שהזיקו באונס
בשינוי, ואתה בא לחייבם על הנזק שתחילתו בפשיעה, אינך יכול לחייב נזק
שלם כרגל, שהרי במציאות לא הזיקו במזיק רגל אלא במזיק קרן, אלא שאנו
אומרים שחייב על הקרן שלהם שנעשה באונס כאילו פשע והזיקו בקרן
בפשעה, דתחילתו בפשיעה רק עושה חלות פשיעה תחת האונס, אבל אינו
משנה את מהות המזיק, וכיון שהזיקו בקרן, דינם כקרן, אלא שהיה לפטור
לגמרי כי הזיקו באונס, ואנו מחייבים כאילו פשע בקרן, אבל לא כאילו
הזיקו ברגל, שהרי במציאות הזיקו בקרן.

⁸ פירוש: ועל פי זה יש ליישב בדרך אחרת, מדוע בעל האבן חייב, ובנפל
לבור וניזק מחבטה פטור לרב, ובנתקל בבור ונפל לאחורי הבור פטור
לשמואל, דבאמת גם בבור אמרינן תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב –
דלא כמאור – ומכל מקום פטור בניזק על ידי קרקע עולם של בור, דאף על
פי שהיה פושע בתחילתו לענין שאם יפול על פניו וינזק מההבל, מכל מקום
אינך יכול לחייבו על זה שניזק מהחבטה דקרקע עולם הזיקתו ופטור עליה,
דאפילו אם הוא פושע לענין אם ינזק מההבל, מכל מקום לענין חבטה הוא

אך⁶ דחוק הוא לומר דרבא אזיל דלא כשמואל (בבא קמא כח, ב),
דהלכה כוותיה בדינא. ותירוצ המלחמות דבממון שלו חייב על
התקלה לבד צ"ע, דא"כ איך מוקי הא דתניא (שם נ"ג ע"א) בבור
בין לפניו בין לאחוריו חייב בבור ברשותו, והא אף אם נתקל בבור
ונפל אחורי הבור חייב, כיון דנתקל בממון שלו, וצ"ל דמייירי
שנפל מקול הכריה, ועל משנה דילן קאי, וכיון דאיהו לא גרים כל
התקלה לכן הוא פטור היכי דחבטא דלאו דיליה המיתו, וכמש"פ
שם המלחמות:

לכן⁷ אמינא עפ"י מה שפרשו רבנן בתוספות פרק כיצד הרגל
(ב"ק כ"ב ע"א ד"ה דאפיך) בהא דלא אמרינן דהוי תחלתו

⁶ פירוש: ולפי המבואר, הטעם שרבא מחייב את בעל האבן הוא מפני
שאבנו שלא הפקירו משרורו למדנו, וחייב בשור על תחילתו בפשיעה וסופו
באונס, והנה הא דאבנו למדנו משור הוא דברי רב (בבא קמא כח, ב), אבל
שמואל חולק על רב (שם) וסובר דאבנו שלא הפקירו גם כן מבורו למדנו,
והוא בור ולא שור, אם כן הוא דוחק דרבא דרבא יסבור דלא כשמואל דהלכה
כוותיה בדינא. והדרא קושיא לדוכתא.

והרמב"ן במלחמות תירץ, דהטעם שחייב בעל האבן, כיון שהאבן שלו,
והמזיק על ידי ממונו חייב אפילו על תקלה בלבד, מה שאין כן בחופר בור
שעשה תקלה, אבל אינו ממונו ממש, אינו חייב על תקלה שעשה.

אבל קשה על בעל המלחמות, דהנה רב דסובר שבור שחייבה עליו תורה
לחבטו ולא להבלו, מפרש דהא דתנן (נב, א) דאם נפל שור לבור מקול
הכורה חייב, דוקא בנפל על פניו, דאז מת מההבל, אבל נפל לאחוריו פטור,
דמת מחבטה. ומקשה הש"ס והא תניא דאם נפל לבור מקול הכורה חייב
אף אם נפל לאחוריו, ומתירץ הש"ס, דהביריתא איירי בבור ברשותו, דמודה
רב בבור ברשותו חייב על חבטה, דאינה קרקע עולם אלא קרקע שלו, ובבור
זה תניא דבין נפל על פניו ובין נפל על אחוריו חייב. והשתא יש לדקדק,
לפי שיטת בעל המלחמות, מדוע תניא ד"בבור" חייב בין לפניו ובין
לאחוריו, ומשמע, דאפילו נתקל בבור שברשותו ונפל לאחורי הבור, פטור,
דאינו אלא גרמא, והא לפי בעל המלחמות חייב על כל תקלה שנעשה על
ידי ממונו, והרי בור שברשותו ממונו הוא, ויהיה חייב גם על תקלה שנפל
וניזק אחורי הבור, וצריך לומר, דמה שכתב המלחמות שעל ממונו חייב אף
על תקלה, היינו דוקא שעל ידי ממונו בלבד נגרם הנזק, אבל הביריתא עולה
המשנה שנפל מקול הכורה, וכיון דאיירי שמקול הכורה נתקל בבור ונפל

אור שמח

הלכות נזקי ממון פרק יב הלכה י

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "משך חכמה" על התורה

עם ביאור אור הבינה - מאת יצחק בירך דסקל

גליון מס' מב - תשפ"ו טל: 052-7611435 מייל: y.b.daskal@gmail.com כל הזכויות שמורות ©

כיון דפושע הוא אם הוא נחבט באבן, לכן מחייב כי נמי מית בבור דאידיך.

והא⁹ דאמר (שם) אי לאו בירא דידך אבנא ידידי מאי הוי עבדא, אי הוי מיתקל הוי קאי, זהו לפי מה דחזינן סופו דנתקל באבן ונפל בבור, דהוי באונס גבי בעל האבן, אבל פושע הוא אם הוי נחבט באבן והיה ראוי למות מחמת האבן, והוי פושע על הנחת אבן אצל הבור, לא כן בנחבט בקרקע עולם, נאמר דהוי כמאן דהוי פושע גבי חבטה דקרקע עולם, אטו מי הוי מחייב, הלא ע"ז פטור מקרא דונפל.

וזה נכון¹⁰, דלתירוץ המלחמות קשה הא דאמר רב בריש פ' המניח (ב"ק ל' ע"א) ל"ש אלא שטנפו כליו במים, אבל הוזק

פניו, ולומר דדמי כאילו היה פושע גם על הך חבטה דנחבט בקרקע עולם, הא השתא אעפ"י שאין לך פושע גדול ממנו לגבי החבטה, דבלא חפירתו להבור אין כאן חבטה בקרקע עולם, ואפ"ה פטור, דכיון דחבטה לאו דיליה, רק דקרקע עולם, ופטרתו תורה מונפל דרך נפילה (ב"ק נ"ג ע"א), אבל בנתקל באבן ונפל בבור, הלא תחלתו בפשיעה, דהוי מצי למות אם נחבט באבן די ש בו כדי להמית, וסופו דמית בהבלא דבור דאידיך, והוי כאילו היה פושע על הבור דאידיך, וכי מית מהבלא דבור אילו היה פושע היה חייב, או גם לשמואל בחבטה דבור גופא, לכן חייב אף כי איהו לא חפר הבור ובעל הבור פשע, והוי בעל האבן אנוס על הבור, בכ"ז

דמבואר דאינו פושע על הנחת האבן, דהא אמרו, דאם היה נקל באבן היה נופל ועומד, אם כן איך חייב על נפילתו בבור, הא אינו פושע בהנחת האבן. הא לא קשיא, דלא אמרו כן אלא לפי מה שקרה לבסוף, שנתקל באבן ונפל לבור, שהוא אונס לגבי בעל האבן לבסוף, אבל באמת, אם היה נחבט באבן גופה היה פושע, לכן הוא כפושע על הנזק בבור, דאם היה פושע בבור היה חייב עליו, לכן גם עכשיו חייב על הבור, מה שאין כן כשנזיק מחבטה בבור, אינך יכול לחייבו מחמת פשיעתו לענין הבל, דבמציאות נזיק בחבטה, והרי אף עם היה נחבט בפשיעתו היה פטור מקרא דונפל.

¹⁰ העולה מזה דיש לנו ג' דרכים ליישב, מדוע באבן על פי הבור חייב, ובבור בחבטה פטור. א. שיטת בעל המאור, דתחילתו בפשיעה וסופו באונס בבור פטור ובשור חייב, ואבן על פי הבור, שור הוא. ב. שיטת בעל המלחמות, דאבנו שהוא ממונו ממש, חייב בו על כל תקלה, מה שאין בור אינו ממונו ממש. ג. שיטת רבינו, דגם בבור חייב תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב, אבל דוקא אם יהיה חייב על סופו אם יפשע. לכן, באבן חייב, דאם פושע בבור חייב, מה שאין כן בנחבט בקרקע עולם פטור, דאם פושע גם היה פטור. אבל יש להקשות על שיטת הרמב"ן, דבריש המניח אמר רב, דאם שפך מים לרשות הרבים והחליק אדם עליהם והוזק בקרקע, פטור, דקרקע עולם הוזקתו, והא דתנן בשפך מים ברשות הרבים והוזק בהם חייב, איירי שניזוקו כליו, ואף על פי דבור פטור על כלים, סובר רב (לעיל כח, ב) דאיירי שלא הפקיר את המים, ותקלה שלו משור למדנו דחייב על הכלים. מכל מקום מבואר, שאף על פי שהמים היו שלו ולא הפקירן, ונתקל אדם במים ועל ידן הוזק בקרקע עולם פטור, ולפי הרמב"ן שבאבן שנתקל בה ונפל לבור חייב

פטור, ואינך יכול לחייבו כאילו נזק מההבל, שהרי במציאות לא נזק מההבל כמבואר לעיל בדין קרן ורגל. וכן לשמואל שסובר שחייב על הקרקע עולם, וסובר שאם נפל לאחורי הבור פטור, דבמציאות נזק על ידי קרקע עולם.

אבל בעל האבן פושע לענין אם ינזק מהאבן בעצמה, וניזק בבור, בהבל הבור לרב, או בחבטה לשמואל, חייב על הנזק שנעשה לשור בבור, כאילו פושע לענין הבור, וחייב על הבור כאילו הוא חפר אותו, שאפילו שאנוס הוא על הבור שאחר חפרו, אבל הוא פושע לענין האבן, ואנו אומרים שתחילתו בפשיעה וסופו באונס הוא כאילו פושע בסופו, ואם היה פושע בבור חייב, לכן גם עכשיו הוא כאילו פושע בבור, שהיה פושע בתחילתו על האבן, ומתורץ הכל היטב, דאפילו לשמואל דאבנו מבורו למדנו, אנו מחייבים בבור על תחילתו בפשיעה, אם הנזק שנעשה באונס שהיה חייב בו אם היה בפשיעה.

⁹ פירושו: ולפי מה שביאר רבינו שהטעם שאמר רבא, דאם הניח אבן על פי הבור ונתקל שור ונפל לבור חייב, משום תחילתו בפשיעה לענין האבן וסופו באונס חייב, יש להקשות על זה, דמבואר בבבא קמא דהבור בעצמו אינו יכול להזיק, דגרסינן בבבא קמא (נג, א) "אמר רבא, הניח אבן ע"פ הבור ובא שור ונתקל בה ונפל בבור, באנו למחלוקת ר' נתן ורבנן, פשיטא, מהו דתימא התם הוא דאמר בעל הבור לבעל השור, אי לאו בירא ידידי, תורא דידך הוה קטיל ליה, אבל הכא מצי א"ל בעל אבן לבעל הבור, אי לאו בירא דידך אבנא ידידי מאי הוה עבדא, אי הוה מיתקל בה, הוה נפל וקאי, קמ"ל דאמר ליה אי לאו אבן, לא הוה נפיל לבירא" ע"כ. ויש להקשות,

אור שמח

הלכות נזקי ממון פרק יב הלכה י

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "משך חכמה" על התורה

עם ביאור אור הבינה - מאת יצחק בירך דסקל

גליון מס' מב - תשפ"ו טל: 052-7611435 מייל: y.b.daskal@gmail.com כל הזכויות שמורות ©

חייב לשמואל, וצ"ל דכיון שהזק בשטח שהמים מתפשטין עליו חייב, ודוקא נפל אחורי הבור לא מחייב היכי דלא עשה כל התקלה לבדו, ואגובה מחייב היכי שנתקל בגובה ונחבט בקרקע משום שעשה כל התקלה, אבל היכי שהחבט היה במקום שהוא עושה, היינו בבור, או במקום שהמים נשפכין דדמי לבור חייב אף אם לא עשה התקלה לבדו, וחילוק זה מוזכר בתוספות פ' המניח (שם כ"ח ע"ב) ד"ה נישוף באבן. גם יש לחלק באופן אחר בין שם שהחלקה מחמת הקרקע ג"כ, בין הך לקול הכריה, כמובן:

ודע דלפירוש המלחמות הוי מצי לאוקמי הך דא"ר אלעזר (שם, כט, ע"ב) על ההופך את הגלל ברה"ר והזק כו', דוקא שנתכוין לזכות בהן, אבל לא נתכוין לזכות פטור, באופן זה, דמשמע ליה, דהזק עצמו בהן, שנתקל בגלל ונישוף בקרקע. ואם לא נתכוין לזכות, וחייב מטעם בור, פטור, דקרקע עולם הזיקתו, אבל אם מתכוין לזכות הרי ממון שלו הוי, וחייב אף על התקלה לחודא.

ובסברת המאור שבהחלק במים התקלה ג"כ מסיבת הקרקע בצירוף מים, אפשר לפרש הא דפריך בדף ל' (ע"א) רב הונא לרב לא יהא אלא כרפשו, דפירושו דאף אם הזק בקרקע שלא הגיעו

עצמו פטור, קרקע עולם הזיקתו, אף על גב דהתקלה היה ממימי דלא אפקרינהו, דממונו הוי, דחייב אכלים בהו, בכ"ז אזיל בתר חבטה, וזה צ"ע דיתחייב בממונו על התקלה לבד, כמו במניח אבן אצל בור ונתקל באבן ונפל לבור, דמשום דבור ממון דיליה חייב על התקלה לבד לרמב"ן.

ואולי¹¹ סובר המלחמות כמוש"כ המאור (שם כ"ג ע"ב בדפי הרי"ף), זה לשונו, ומיהו שהוחלק במים ונישוף עצמו בקרקע פטור בעל המים לגמרי, שאף התקלה עצמה מחמת הקרקע היא באה, שהיא עיקר התקלה, לפיכך אין זה דומה לדחיפת בור, עכ"ל, ורמב"ן יודה לזה, רק דקשיא ליה מה הועיל בחבטו דבור דפטור לרב, וכמו כן תל ברה"ר דהוא פטור לרב, דהוא עשה התקלה בתל, לא בקרקע עולם, ע"ז חילק רבינו במלחמות בין ממון שלו לבור דהפקירא יעו"ש.

אך¹² לפ"ז צריך לדחוק, דהא פירש שם, דנתקל בבור ונפל אחורי הבור דפטור לשמואל ג"כ (שם נ"ג ע"א), משום דהגרמא לא עשה לבדו רק בצירוף קול הכריה, והחבטה קרקע עולם, לכן פטור גם לשמואל, וא"כ בהוחלק במים והזק בקרקע עצמו אמאי

כי על ממונו חייב על כל תקלה, קשה, מדוע במים שהוחלק פטור.

¹¹ פירוש: וצריך לומר דסובר הרמב"ן, כמו שכתב בעל המאור לחלק, מדוע שור שהפיל לבור חייב בעל השור בשותפות עם בעל הבור, ובשפך מים והחליק עליהם פטור השופך לגמרי, ואינו חייב חלקו, ותירץ בעל המאור, דשאני שור שהוא עושה פעולה ממש, שמפיל לבור, אבל במים עיקר התקלה היא הקרקע, וכיון דלרב קרקע עולם הזיקתו פטור לגמרי, ובזה מיושב מדוע לרמב"ן פטור בשופך מים והזק בקרקע, דאף על פי שסובר שבעל הממון חייב גם על תקלה, מים שאני, שעיקר התקלה היא הקרקע ולא המים, ומה שהביא את הרמב"ן לומר שאם הוא בעל התקלה הוא חייב אפילו רק על תקלה, כי היה קשה לו מדוע מניח האבן חייב על שגרם שנפל לבור, ואם עשה בור ונפל וניזק מהחבטה או בעשה תל וניזק פטור, והרי הוא עשה תקלה, לכן מחלק בין אם התקלה היא ממנו ממש, או לא ממנו ממש.

¹² פירוש: והנה במאור הקשה [הקושיא דלעיל], מדוע במניח אבן ונפל לבור חייב בגרמתו של בעל האבן, ובחפר בור ונתקל בבור ונפל לאחוריו אמר שמואל דפטור, אף על פי שהחופר גרם, ותירץ הרמב"ן במלחמות

דשאני נתקל בבור שנרגם בצירוף קול הכורה, והחבטה נעשה בקרקע עולם, מה שאין כן במניח אבן, שרק בעל האבן גורם התקלה ליפול בבור. ויש להקשות על הרמב"ן, אם כן מדוע בשופך מים והוחלק במים והזק בקרקע חייב - לשמואל דסובר שעל חבטה בקרקע עולם חייב - והרי התקלה נעשה על ידי הקרקע גם כן, שהחליק על הקרקע ונחבט בקרקע עולם, בדיוק כמו נקתל בבור ונפל לאחוריו, וצריך לומר שכל המקום שמתפשט המים הוא כבור, וכיון שניזק במקום שמתפשט המים, הרי זה כניזוק בבור, ודוקא בכורה שנפל לאחורי הבור וניזוק מקרקע עולם שלא בבורו פטור, אבל אם ניזק בבורו חייב, והכא ניזק בבורו, והטעם שאם נתקל בגובה שעשה ונחבט בקרקע חייב לשמואל (שם), כיון שבעל הגובה הוא הגורם היחיד, לכן חייב אפילו נחבט בקרקע עולם, אבל היכא שנחבט במקום תקלתו, היינו בור, או שהתפשטו שם המים חייב, אפילו היה עוד גורם על תקלתו.

עוד יש לחלק דדוקא בכורה שהוא גורם גדול וממשי, פטור על נפילתו אחורי הבור, מה שאין כן בהוחלק במים, אפילו שהוחלק גם מחמת הקרקע עיקר הגורם הוא המים.

אור שמח

הלכות נזקי ממון פרק יב הלכה י

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "משך חכמה" על התורה

עם ביאור אור הבינה - מאת יצחק בירך דסקל

גליון מס' מב - תשפ"ו טל: 052-7611435 מייל: y.b.daskal@gmail.com כל הזכויות שמורות ©

הרב המגיד. וא"כ קשה ליתחייב בבור ששה על מיתה ג"כ אף באיגנדר, הואיל ותחלתו בפשיעה אם יפול בקומה זקופה.

ונראה לפרש¹³, דמייירי בשור פקח שענינו למטה, לכן הוי ליה לעיוני, כמוש"כ תוספות ריש פ' המניח (ב"ק כ"ז ע"ב ד"ה לפי) דלכן ב"א אין דרכן להתבונן בדרכים, וזה לא שייך באיגנדר לבור, וא"כ תו לא הוי תחלתו בפשיעה אם יפול בקומה זקופה, משום דאם יפול בקומה זקופה ודאי פטור, דשור פקח הוא, והוי ליה לעיוני.

אולם¹⁴ בכ"ז דחוק לאוקמי הא דסתם בור עשרה טפחים בשור פקח דוקא, וצ"ל עיקר, דמשניות כולו דנפל לבור פחות מעשרה פטור בהבל, משום דכרב סבר רב נחמן, דלהבלו ולא לחבטו, ורק בבור עשרה איכא הבלא וחייב על מיתה, וכדמשני רב נחמן לרבא (שם נ"א ע"א), אבל למאי דקיי"ל כשמואל, ותחלתו בפשיעה וסופו באונס חייב ע"כ דלא כרב נחמן, או דלא דמי ממונא לאיסורא, דלא שכיח מיתה כ"כ בפחות מעשרה, רק דהוי ספק השקול, וחוששין, כמו לספק דרוסה, לכן בממון פטור מלשלם פחות מעשרה, או דליתא לדרב נחמן כלל, ולכן דקדק רבינו שור או שאר בהמה, דאף שור דמכריסא ד' טפחים פטור, ולשונו מדוקדק מאד כמוש"ב, ודוק בכ"ז:

שמה המים, מכל מקום התקלה היה מסיבת הרפש בלבד, ולא בגרם סיבת הקרקע וחייב, כמו בעל האבן כשנתקל אחד באבנו ונפל לבור, ורפש ממון שלו הוי, והוא ממש כמו בעל האבן אצל בור דחבריה, ולכן לא פריך על רישא דהוחלק (שם כ"ח ע"א), וזה נכון:

שוב ראיתי במאור שם (י"ג ע"ב בדפי הרי"ף) על הך דבתמו מיא, ז"ל, אני אומר כן שהקרקע היא המזקת לאדם, לא המים כו' אבל האדם כו', אלא החלקה שהוא מחליק שם ונתקל בקרקע, ונמצא שהחלקה הזיקתהו ולא המים, ולא דמי לשור שדחף, וכיון לזה רבינו בנועם לשונו [אשר לכאורה הוא ללא צורך] שהחלקה באה בסיבת הקרקע, שהיא עיקר התקלה, לכן לא דמי לשור שדחף, פירוש שור שדחף לבור, ולא נקט שור שהזיק, שכוון למש"כ בהפרה, וראה איך עמקו דברי רבותינו אבות העולם אשר כל תיבה ותיבה מכוונת מאד: [והנה בשה"ג כאן (י"ב ע"ב בדפי הרי"ף אות א') יש תמיה שכתב ולפי דרכנו למדנו תירוץ לקושית התוס' שאמרו היכי דנתקל בקרקע ונשוף באבן להוי פטור לסברת רב. וזה בדוי ולא שייך כלל לדברי רב, ובטח תלמיד טועה כתבו, ונזדקק לפנינו מה שהקשו (ב"ק נ"ח ע"ב תוד"ה ונשוף) בנתקל באבן ונפל לבור, ולא יצא מפי קדוש ד' הגאון מור"י בועז ז"ל]:

ונשוב לעניננו, כי לפי מה שישבנו, או לפי תירוץ רמב"ן, אין הכרח לשיטת המאור דבור חלוק לענין תחלתו בפשיעה וסופו באונס, וגבי היה הכסוי אינו ראוי לגמלים כבר תירצו יפה, הביאנו

¹⁴ פירוש: אבל זה דחוק להעמיד המשנה דוקא בשור פקח, לפיכך מבאר רבינו [על פי דברי הראשונים שמוכח בריש דבריו], דבאמת הסיבה שהש"ס מעמיד המשנה בהתגלגל על גבו, הוא דוקא לשמואל, אבל לרב לא קשיא מידי, דבור בפחות מעשה אין בו הבל, ועל חבטה של עשרה פטור דקרקע עולם היא, ורב נחמן גופיה לא העמיד המשנה בהתגלגל, אלא דסובר כרב שלא חיבה תורה על חבטה אלא על הבל, ולכן בכל בור פחות מעשרה פטור, אבל לשמואל דמחייב בחבטה, ליתא לדרב נחמן, דאם חייב בנפל בעמידה, יתחייב גם בהתגלגל, מפני שתחילתו בפשיעה וסופו באונס.

¹³ פירוש: הא דאמר רב נחמן, דשור שנופל כשהוא הולך לבור ששה יש בו ריסוק עצמות, איירי רק לענין טרפה, אבל לענין חיוב בור לעולם פטור בנופל כדרך הילוכו, דשור פקח שנופל לבור פטור בעל הבור, שעניי שור פקח ענינו למטה, ולא חייבו חז"ל על בור אלא בנופל כשהוא על גבו, או בשור שאינו פקח, לפיכך תנן דדוקא בבור עשרה חייב, דאיירי בשור פקח, דבפחות מעשרה לעולם פטור, דאם נופל כשהוא עומד פטור, דפקח הוא, וראה את הבור, ואם נפל כשהוא על גבו צריך גובה עשרה, ואין הכי נמי בשור שאינו פקח ונפל לבור ששה חייב, אלא שהמשניות לא איירי בזה, ווגם הרמב"ם לא איירי בזה.